Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Башкирская гимназия № 25» городского округа город Салават
Республики Башкортостан

УТВЕРЖДАЮ
Директор МБОУ БГ № 25 г.Салавата
_____________Г.Ш.Давлеткулова
Приказ от «29» августа 2019 г. № 323

**Рабочая программа**
**по учебному предмету «Родной (башкирский) язык»**
**уровень образования: начальное общее**
**срок реализации: 4 года**
**количество часов в неделю:**
**1,4 кл. -2 ч., 2-3 кл. – 3ч.**

**Программа составлена на основе примерной программы для общеобразовательных башкирских школ**
**Учебник:** Башкирский язык, Уфа: Китап; Ф.Ш.Сынбулатова, Г.А.Валиева, Э.А.Исламгулова.

Составители:
МО учителей начальных классов

СОГЛАСОВАНО
Протокол заседания МО
учителей начальных классов
от «28» августа 2019г. №01

СОГЛАСОВАНО
Заместитель директора по УВР
___________ Сайгафарова Л.А.
«29» августа 2019г.

Салават
2019

## I. « БАШҠОРТ ТЕЛЕ» ПРЕДМЕТЫ ПРОГРАММАҺЫНЫҢ ПЛАНЛАШТЫРҒАН ҺӨҘӨМТӘЛӘРЕН ҮҘЛӘШТЕРЕҮ

1 класс

Шәхси үҫеш кимәле

Баланы шәхес итеп үҫтереү, кешелек сифаттарын тәрбиәләү. Уны үҙ аллы үҫешкә, камиллашыу оҫталығына өйрәтеү. Һөҙөмтәлә уҡымышлы, үҙ еренең, иленең, халҡының ҡиммәттәренә төшөнгән, уны һанлаған һәм һаҡлаған, яҡлаған социум итеп формалаштырыуға башланғыс нигеҙ һалыу.

Был йүнәлештә башланғыс мәктәп уҡыусыһына уҡыуҙың һәм белем алыуҙың мөһимлеген, үҫеш өсөн кәрәклеген аңлатырға, китап уҡырға ғәҙәтләнеү, ҡыҙыҡһыныу теләген булдырырға; үҙ-үҙеңде һәм тормошто аңлауҙы сығанаҡ итеп ҡабул итергә, тарихи-мәҙәни ваҡиғаларҙы, кешелек ҡиммәттәре менән әҙәбиәттәге айырым сәнғәт төрө икәнен белергә өйрәтергә кәрәк. Әҙәби әҫәрҙәрҙе тулыһынса һәм эмоциональ ҡабул итеү үҙ фекереңде булдырыуға һәм әңгәмәсенекен хөрмәт итеү талаптарына яуап бирә.

Метапредмет кимәле

Универсаль эш төрҙәренә өйрәтеү: танып белеү, регулятив һәм коммуникатив эшмәкәрлек, йәғни баланы үҙ аллы уҡыуға, белем алырға өйрәтеү.

Предмет-ара һөҙөмтәләр түбәндәге талаптарҙан тора:

- әҙәбиәттән, фәнни-популяр мәҡәләләрҙән, белемде арттырырҙай материалдарҙы, кәрәкле мәғлүмәтте таба алыу;
- әҙәби әҫәрҙәрҙе анализлау (тексты өлөштәргә бүлеү, план төҙөү, тасуирлау сараларын таба белеү) һәм текстың төп фекерен асыҡлау;
- үҙеңдең фекереңде, уйыңды әңгәмәсеңә еткерә алыу;
- тирә-йүн, тәбиғәт менән гармонияла йәшәү ҡағиҙәләрен, ысулдарын үҙләштереү;
- йәмғиәттәге тәртип һәм әхлаҡҡағиҙәләрен белеү;
- аңлы анализлау эшмәкәрлеген булдырыу;
- төркөмдәрҙә эшләүҙең әһәмиәтен аңлау һәм уларҙа эшләү тәртибен үҙләштереү.

Предмет кимәле

Уҡыу предметын өйрәнеүҙә яңы белем үҙләштереү, уны анализлау һәм ҡулланыу өлкәһендә тейешле тәжрибә туплау.

Предметты өйрәнеүҙең һөҙөмтәләре түбәндәгеләр:
- компетентлы уҡыуҙы формалаштырыу;
- уҡыу техникаһын үҙләштереү;
- уҡылған йәки тыңланған әҙәби әҫәрҙәрҙе аңлау алымдарына эйә булыу;
- интерпретацияның төп элементтарын үҙләштереү;
- әҙәби әҫәрҙәрҙе, фәнни-популяр уҡыу текстарын анализлау һәм үҙгәртеү күнекмәләренә эйә булыу;
- үҙеңде ҡыҙыҡһындырған әҙәбиәтте үҙ аллы һайлай алыу;
- һүҙлектәр, белешмәләр менән эш итә белеү;
- үҙеңде ижади эшмәкәрлеккә һәләтле, белемле китап уҡыусы итеп тойоу;
- монологтар төҙөү, текстың йөкмәткеһен план буйынса һөйләү;
- һүрәтләү, хикәйәләү, хөкөмләү элементтарын индереп, бәләкәй текстар төҙөү;
- шиғырҙарҙы яттан һөйләү һәм таныш булмаған аудиторияла сығыш яһау күнекмәләренә эйә булыу

2 класс

Шәхси үҫеш кимәле
-Башҡорт теленең матурлығын һәм тасуирлығын тоя белеү,телде ихтирам;
-үҙ телеңде камиллаштырырға ынтылыу;
-тыуған ереңә,халҡыңа һәм милләтеңә ихтирамлы булыу;
- белем алыу менән :ҡыҙыҡыныу;
Метапредмет кимәле
-дәрестең темаһын һәм маҡсатын уҡытыусы ярҙамында билдәләү;
-уҡытыусы мөнән бергә проблеманы хәл итеү планын төҙөү;
-план буйынса эшләү, эшеңде план менән сағыштырыу, төҙәтмәләр индереү;
-уҡытыусы менән диалог барышында баһалау үлсәме критерийҙар төҙөү,
-үҙеңдең һәм башҡаларҙың эшенең уңышлылығын ошо үлсәм ярҙамында тикшереү.
Танып белеү эшмәкәрлеге:
-текст мәғлүмәтенең бөтә төрҙәрен уҡыу (текстың үҙен, текстан һуңғы аңлатмаларҙы);
-уҡыуҙың төрлө төрҙәрен ҡулланыу: өйрәнеү, ҡарап сығыу, танышыу;
-төрлө формала бирелгән мәғлүмәтте ҡуллана белеү (тотош текст, иллюстрация, таблицалар, схемалар);

-һүҙлектәр, белешмәләр менән ҡулланыу;
-анализ һәм синтез эшләү;
-сәбәп-һөҙөмтә бәйләнештәре булдырыу.
Аралашыу эшмәкәрлеге:
-телмәр ситуацияһына ярашлы рәүештә үҙ фекереңде телдән һәм яҙма сағылдырыу;
-аралашыу мәсьәләләрен хәл итеү маҡсатында тел сараларын ҡулланыу;
-диалог һәм монолог телмәр төрҙәре менән ҡуллана алыу;
-үҙ фекереңде әйтә һәм дәлилләй алыу;
-башҡаларҙы тыңлау һәм ишетеү, үҙ фекереңде үҙгәртә алыуға әҙер булыу;
-бер фекергә килеү һәм уртаҡ эшмәкәрлек тураһында килешеү, план төҙөү;
-аңлашылмаған мәсьәләләр буйынса һорауҙар биреү.
Предмет үҙләштереү кимәле
-өндәр һәм хәрефтәрҙе, ҡалын һәм нәҙек һуҙынҡыларҙы, яңғырау һәм һаңғырау тартынҡыларҙы айырыу, фонетик ана¬лиз яһау;
- һүҙ составы (тамыр һәм ялғауҙар) буйынса тикшереү, яһаусы һәм үҙгәртеүсе ялғауҙарҙы таныу;
-ҡушма һүҙҙәрҙе, ҡушма һүҙҙәрҙә ҡалын һәм нәҙек айырыу билдәләрен, ялғауҙарҙы, нәҙеклек билдәһенә бөткән һүҙҙәрҙә ялғауҙарҙы, ҡуш тартынҡьдларҙы, тамыр һүҙҙәрҙәге о-ө, ы-е хәрефтәренең ялғау ҡушҡанда ла һаҡланыу һәм яҙылмау осраҡтарын белеү һәм дөрөҫ яҙыу;-исемдәрҙе, ҡылымдарҙы, сифаттарҙы, ярҙамсы һүҙҙәрҙе таныу һәм программа кимәлендә морфологик анализ яһау;
-һүҙҙәрҙе, һүҙбәйләнештәрҙе, һөйләмдәрҙе айырыу, һөй- ләмде һүҙбәйләнештәргә тарҡатыу;
-һөйләү маҡсатына ҡарап, һөйләмде өс төргә бүлеү һәм тейешле тыныш билдәләрен ҡуйыу;
-һөйләмдең баш һәм эйәрсән киҫәктәрен белеү;
-һөйләмдең тиң киҫәктәрен күреү, теркәүестәр булмаған осраҡта тейешле тыныш билдәләрен ҡуйыу, телмәрҙә һаналып киткән һүҙҙәрҙе ҡулланыу;
-һүҙҙәрҙең лексик һәм грамматик мәғәнәһен айыра белеү, тура һәм күсмә мәғәнәле һүҙҙәрҙе, синоним, антоним, омонимдарҙы белеү һәм телмәрҙә ҡулланыу;
-нығынған һүҙбәйләнештәрҙең мәғәнәһен аңлатыу, уларҙы телмәрҙә ҡулланыу;
-дәреслектән нәфис әҙәбиәтте уҡыу (хикәйә, әкиәт, шиғыр). Тексты логик яҡтан тамамланған өлөштәргә бүлеү. Уларға исем ҡушыу (план төҙөү);

Уҡыу йылы аҙағына планлаштырылған һөҙөмтәләр.

«Башҡорт теле» программаһын өйрәнеү процесында уҡыусы өйрәнә:

1. Предмет буйынса белем алырға.

   - һүҙҙәрҙе мәғәнәһе буйынса төркөмләргә. Уларға тейешле һорау ҡуйырға. Предметтың атамаһын, хәрәкәтен, билдәһен белдереүсе һәм ярҙамсы һүҙҙәрҙе һөйләү һәм яҙма телмәрҙә урынлы ҡулланырға;
   - һүҙҙәрҙең өн моделен төҙөргә һәм уны хәрефтәр менән яҙырға;
   - һөйләмдәр төҙөргә (телдән һәм яҙма), уларҙы тейешле һүҙ өҫтәп тулыландырырға;
   - һөйләмдәрҙе әйтелеү маҡсатына ҡарап хәбәр, өндәү, һорау һөйләмдәргә айырырға. Уларҙы тейешле интонация менән уҡырға;
   - һөйләмдең эйәһен, хәбәрен (баш киҫәктәрен) айыра белергә.
   - башҡорт теленең дөрөҫ яҙылыш ҡанундарын, ҡағиҙәләрен үҙләштерергә: Уу-Үү,Оо-Өө,Ээ (е), Ыы хәрефле һүҙҙәр, һүҙҙә *йә,йө, йу, йе (*һүҙ уртаһы*) йо,йы* ҡушымсалары, һүҙ башында Яя, Ее, Ёё,Юю хәрефтәре, һүҙ башында В хәрефе, ярҙамсы һүҙҙәрҙең (*һәм, менән; да-дә, ҙа-ҙә, та-тә; ғына - генә, ҡына-кенә*) айырым яҙылышы. Һөйләм аҙағында тейешле тыныш билдәһе ( нөктә, һорау, өндәү) ҡуйырға. Кеше исем- фамилияларын, хайуан ҡушаматтарын, ер-һыу атамаларын һәм һөйләмдең башындағы һүҙҙе ҙур хәрефтән яҙырға;
   - 8-10 һөйләмдән торған (35-40 һүҙ) тексты күсереп яҙырға;
   - 30-35 һүҙҙән торған тексты диктант итеп яҙа белергә; һүҙҙе ижеккә бүлергә, уны юлдан- юлға күсерә белергә;
   - тексты аңлы уҡырға һәм уның йөкмәткеһе менән бәйләнгән эштәрҙе эзмә-эҙлекле үтәргә. Уның нигеҙендә ҡоролған һөйләшеү йәки тикшереү эштәрен үтәргә;
   - уҡыу ситуацияһына ярашлы диалогта ҡатнашырға.

2. Универсаль уҡыу эш төрҙәрен үҙләштерергә.

   - үҙ аллы уҡыу, мәғлүмәтле булыу оҫталығын камиллаштырырға : белем, мәғлүмәтте эҙләү күнекмәләре булдырырға ( һорау, белешеү, мәғлүмәти сығанаҡтар менән эш һ.б.); тикшеренеү- эҙләнеү эшен планлаштырырға,парлап, төркөмләп, команда менән эшләргә;
   - алған мәғлүмәтте ҡағыҙға теркәргә;

- билдәләмә, ҡағиҙә, алгоритм, һығымта һ.б. график схема, модель, таблица ярҙамында теркәргә;
- диалог ҡорорға, уҡыу материалын тикшерергә, анализларға, һығымта яһарға;
- алған белемде, мәғлүмәтте ғәмәли шарттарҙа ҡуллана белергә;
- мәҙәниле аралашыу этикетына өйрәнергә : әңгәмәсене тыңлай, хуплай белергә, аңламағаныңды итәғәтле итеп һорашырға, яуап алырға һәм рәхмәтеңде белдерергә; үҙ фекереңде ҡыҫҡа һәм аңлайышлы итеп еткерергә,уны яҡлай белергә.

3. Шәхси сифаттарҙы үҫтереү өлкәһендә уҡыусы өйрәнә:
   - үҙ аллы эш итергә, белем алыу процесына етди һәм яуаплы ҡарарға;
   - уҡыу, белем алыуҙың кәрәклеген, әһәмиәтен төшөнөргә;
   - тиҫтерҙәре, уҡытыусыға, ата-әсәһенә ҡарата ихтирамлы булырға;
   - мәктәп йыһаздарына, уҡыу әсбаптарына һаҡсыл булырға;
   - Тыуған илде яратырға; ерҙе, телде һаҡларға;
   - һаулыҡты һаҡларға;
   - тиҫтерҙәреңә, уҡытыусыларға, яҡындарыңа, мәктәп хеҙмәткәрҙәренә иғтибарлы һәм ихтирамлы булырға.

Уҡыусыларҙың белемдәрен баһалау

3 класс

Шәхси үҫеш кимәле

-үҙ телеңде камиллаштырырға ынтылыу;

-тыуған ереңә,халҡыңа һәм милләтеңә ихтирамлы булыу;

- белем алыу менән:ҡыҙыҡыныу;

Метапредмет кимәле

-дәрестең темаһын һәм маҡсатын уҡытыусы ярҙамында билдәләү;

-уҡытыусы менән бергә проблеманы хәл итеү планын төҙөү;

-план буйынса эшләү, эшеңде план менән сағыштырыу, төҙәтмәләр индереү;

-уҡытыусы менән диалог барышында баһалау үлсәме критерийҙары төҙөү,

-үҙеңдең һәм башҡаларҙың эшенең уңышлылығын ошо үлсәм ярҙамында тикшереү.

Танып белеү эшмәкәрлеге:

-текст мәғлүмәтенең бөтә төрҙәрен уҡыу (текстың үҙен, текстан һуңғы аңлатмаларҙы);
-уҡыуҙың төрлө төрҙәрен ҡулланыу: өйрәнеү, ҡарап сығыу, танышыу;
-төрлө формала бирелгән мәғлүмәтте ҡуллана белеү (тотош текст, иллюстрация, таблицалар, схемалар);
-һүҙлектәр, белешмәләр менән ҡулланыу;
-анализ һәм синтез эшләү;
-сәбәп-һөҙөмтә бәйләнештәре булдырыу.

Аралашыу эшмәкәрлеге:
-телмәр ситуацияһына ярашлы рәүештә үҙ фекереңде телдән һәм яҙма сағылдырыу;
-аралашыу мәсьәләләрен хәл итеү маҡсатында тел сараларын ҡулланыу;
-диалог һәм монолог телмәр төрҙәре менән ҡуллана алыу;
-үҙ фекереңде әйтә һәм дәлилләй алыу;
-башҡаларҙы тыңлау һәм ишетеү, үҙ фекереңде үҙгәртә алыуға әҙер булыу;
-бер фекергә килеү һәм уртаҡ эшмәкәрлек тураһында килешеү, план төҙөү;
-аңлашылмаған мәсьәләләр буйынса һорауҙар биреү.
Предмет үҙләштереү кимәле
-өндәр һәм хәрефтәрҙе, ҡалын һәм нәҙек һуҙынҡыларҙы, яңғырау һәм һаңғырау тартынҡыларҙы айырыу, фонетик анализ яһау;
- һүҙ составы (тамыр һәм ялғауҙар) буйынса тикшереү, яһаусы һәм үҙгәртеүсе ялғауҙарҙы таныу;
-ҡушма һүҙҙәрҙе, ҡушма һүҙҙәрҙә ҡалын һәм нәҙек айырыу билдәләрен, ялғауҙарҙы, нәҙеклек билдәһенә бөткән һүҙҙәрҙә ялғауҙарҙы, ҡуш тартынҡыларҙы, тамыр һүҙҙәрҙәге о-ө, ы-е хәрефтәренең ялғау ҡушҡанда ла һаҡланыу һәм яҙылмау осраҡтарын белеү һәм дөрөҫ яҙыу;исемдәрҙе, ҡылымдарҙы, сифаттарҙы, ярҙамсы һүҙҙәрҙе таныу һәм программа кимәлендә морфологик анализ яһау;
-һүҙҙәрҙе, һүҙбәйләнештәрҙе, һөйләмдәрҙе айырыу, һөйләмде һүҙбәйләнештәргә тарҡатыу;
-һөйләү маҡсатына ҡарап, һөйләмде өс төргә бүлеү һәм тейешле тыныш билдәләрен ҡуйыу;
-һөйләмдең баш һәм эйәрсән киҫәктәрен белеү;
-һөйләмдең тиң киҫәктәрен күреү, теркәүестәр булмаған осраҡта тейешле тыныш билдәләрен ҡуйыу, телмәрҙә һаналып киткән һүҙҙәрҙе ҡулланыу;

-һүҙҙәрҙең лексик һәм грамматик мәғәнәһен айыра белеү, тура һәм күсмә мәғәнәле һүҙҙәрҙе, синоним, антоним, омонимдарҙы белеү һәм телмәрҙә ҡулланыу;
-нығынған һүҙбәйләнештәрҙең мәғәнәһен аңлатыу, уларҙы телмәрҙә ҡулланыу;
-дәреслектән нәфис әҙәбиәтте уҡыу (хикәйә, әкиәт, шиғыр). Тексты логик яҡтан тамамланған өлөштәргә бүлеү. Уларға исем ҡушыу (план төҙөү);
-тәҡдим ителгән текст буйынса ентекле изложение яҙыу.

4 класс а8а7ына убыусы 2йр1нерг1 тейеш
Ш1хси сифаттар8ы 94тererг1
-98 аллы эш итерг1, белем алыу процесына етди 31м яуаплы 6арар7а
- ата-1с1йг1, ти4тер81рен1, убытыусылар7а, я6ындарына, м1кт1п хе8м1тк1р81рен1 6арата ихтирамлы булыр7а
- м1кт1п йы3аздарына, убыу-1сбаптарына 3а6сыл булыр7а
- тыу7ан илде яратыр7а, ер8е, телде 3а6лар7а
- 3аулы6ты ны7ытыр7а
- 6уна6та, кинола й1ки экскурсия 31м баш6а й1м171т урындарында 181пле булыр7а, фай8алы ял итерг1
- кеше мен1н аралашыу этикетын 98л1штерерг1
Предмет буйынса белем алыр7а
- 3988е5 2н моделен1 ярашлы 398 уйлап табыр7а
- 3988е5 2л2шт1рен айырыр7а
- тамыр8аш 39881р8е таныр7а. Улар8ы баш6а о6шаш 39881р81н айырыр7а
- тартын6ы 31м 3у8ын6ы 2нд1р 31м х1рефт1р, парлы-пар3ы8, я57ырау-3а57ырау, сонор тартын6ы 2нд1р, сиратлашып киле9се тартын6ылар тура3ында 32йл1й белерг1
- 398г1 фонетик анализ я3ай белерг1
- 6ушма 39881р8е таныр7а, улар8ы5 д2р24 я8ылышын а5лата белерг1
- 98л1штерелг1н 39881р8е таныр7а 31м д2р24 ял7ау 6уша белерг1
- 398 т2рк2мд1рен таба белерг1
- 32йл1мде5 баш 31м эй1рс1н ки41кт1рен айыра белерг1
- сюжетлы 39р1т, 3орау8ар, тер1к 39881р яр8амында хик1й1, 1ки1т ижад итрг1.

Универсаль у6ыу эш т2р81рен 98л1штерерг1
- 98 аллы белем алыр7а, м17л9м1т йыйыр7а 31м улар8ы 6уллана белерг1

- д1рес башында у6ытыусы мен1н берлект1 эшл1рг1, д1реск1 ма6сат 6уйыр7а 31м уны д1рес 3у8ымында к98 у5ында тота белерг1 31м тормош6а ашырыр7а, эште д2р24 планлаштырыр7а, э8л1не9 эше алып барыр7а
- э8л1не9 эше 3282мт1л1ре буйынса презентация эшл1рг1
- ти4тер81ре 31м оло кешел1р мен1н ит171тле 32йл1шерг1, кеше мен1н м2н1с1б1т 6ороу о4талы7ын 98л1штерерг1
- эшл1г1н эшт1рен д2р24 ба3алар7а 31м к1р1к ик1н т281тм1л1р индерерг1.

Шәхси үҫеш кимәле

-башҡорт теленең матурлығын, тасуирилығын һәм яғымлылығын тоя белеү һәм уның менән ғорурланыу, башҡорт теле менән ҡыҙыҡһыныу;

-белем алыуҙың мөһимлеген, үҫеш өсен кәрәклеген аңлау;

-белем алыу өсөн төрлө сығанаҡтар ҡулланыу;

-телмәр мәҙәниәтен камиллаштырыуға ынтылыштың үҫеүе;

-башҡа халыҡтар мәҙәниәтенә толерантлы мөнәсәбәт булдырыу.

Метапредмет кимәле

-дәрестең темаһын һәм маҡсатын үҙ аллы билдәләү;

-уҡытыусы, коллектив менән бергә йәки үҙ аллы проблеманы хәл итеү планын төҙөү;

-план буйынса эшләү, эшеңдә план менән сағыштырыу, кәрәк саҡта төҙәтмәләр индереү;

- үҙ-үҙеңә контроллек итеү һәм баһа биреүҙе тормошҡа ашырыу.

Танып белеү эшмәкәрлеге:

-текст мәғлүмәтенең бөтә төрҙәрен уҡыу (тексттың үҙен,текстан һуңғы аңлатмаларҙы, өҫтәмә таблицаларҙы, схемаларҙы);

-уҡыуҙың төрлө төрҙәрен ҡулланыу: тулыһынса өйрәнеү, ҡарап сығыу, танышыу;

-төрлө формала бирелгән мәғлүмәтте ҡуллана белеү (тотош текс, иллюстра- ция, таблица, схемалар);

-мәғлүмәтте бер төрҙән икенсе тергә әйләндереү (планын төҙөү, схемаһын, таблицаһын эшләү, проектын төҙөү);

-һүҙлектәр, белешмәләр менән ҡулланыу;

-анализ һәм синтез эшләү;

-сәбәп-һөҙөмтә бәйләнештәре булдырыу;

-фекерләү һәм хикәйәләү тибындағы текст төҙөү.

Аралашыу эшмәкәрлеге:

-телмәр ситуацияһына ярашлы рәүештә үҙ фекереңде телдән һәм яҙма сағылдырыу;

-аралашыу мәсьәләләрен хәл итеү маҡсатында тел сараларын ҡулланыу;

-диалог һәм монолог телмәр төрҙәре менән ҡуллана алыу;

-үҙ фекереңде әйтә һәм иҫбатлай алыу;

-башҡаларҙы тыңлау һәм ишетеү, үҙ фекереңде яҡлай йәки үҙгәртә алыу;

-бер фекергә килеү һәм уртаҡ эшмәкәрлек тураһында килешеү, план төҙөү;

-аңлашылмаған мәсьәләләр буйынса һорауҙар биреү;

-парлап йәки төркөмләп эшләү барышында аралашыу;

-ғаиләлә, йәштәштәрең менән шәхси үҙ-ара мөнәсәбәттәр, бәхәсле ситуацияларҙың сиселешен хәл итеү.

Предмет үҙләштереү кимәле

-өн һәм хәрефтәр тураһында үтелгәнде системалаштырыу, һүҙгә тулы фонетик анализ яһау;

-һүҙҙәрҙең составын белеү, тамырҙаш һүҙҙәр табыу, яһаусы һәм үҙгәртеүсе ялғауҙарҙы айырыу, һүҙ составына анализ

-башҡорт теленең орфограммалары тураһында белемдәрҙе системаға һалыу. Тыныш билдәләрен дөрөҫ ҡуйып, хатаһыҙ күсереп яҙыу. Төрлө тикшереү эштәрен үтәргә өйрәнеү;

-һүҙ, һүҙбәйләнеш һәм һөйләмдең оҡшаш һәм айырмалы яҡтарын белеү. Һөйләү маҡсаты буйынса һөйләмдәрҙе хәбәр, һорау, өндәү һөйләмдәргә айырыу, уларҙы дөрөҫ интонация менән уҡыу һәм тейешле тыныш билдәләрен ҡуйып яҙыу. Һөйләмдең баш һәм эйәрсән киҫәктәрен табыу. Тарҡау һәм йыйнаҡ һөйләмдәрҙе үҙләштереү. Һөйләмдең тиң киҫәктәрен телмәрҙә ҡулланыу, улар араһында тейешле тыныш билдәләрен ҡуйыу. Тиң киҫәктәр менән һөйләмдәр уйлау;

-ябай һөйләмгә синтаксик анализ яһау;

-исемдәрҙең йәнле һәм йәнһеҙ предметтарҙы атау функцияһын, грамматик үҙенсәлектәрен белеү, исемдәргә морфологик анализ яһау;

-ҡалын һәм нәҙек килеш ялғауҙарын, рус теленән ингән һүҙҙәрҙең килеш ялғауҙарын дөрөҫ яҙыу;

-алмаштарҙың телмәрҙәге функцияһын аңлау, алмаш төркөмсәләрен белеү, алмаштарға морфологик анализ яһау;

-сифаттарҙың грамматик үҙенсәлектәрен белеү, уларға морфологик анализ яһау, артыҡлыҡ дәрәжәһендәге сифаттарҙы дөрөҫ яҙыу;

-ҡылымдарҙың яһалышын, грамматик үҙенсәлектәрен, һөйләмдәге функцияһын белеү. Ҡылымға морфологик анализ яһау;

-рәүештәрҙең грамматик үҙенсәлектәрен белеү, рәүеш менән сифаттарҙың оҡшашлығын һәм айырмаһын үҙләштереү. Рәүешкә морфологик анализ яһау;

-ябай һәм ҡушма һандарҙы айырыу, һан төркөмсәләрен, һандарҙың дөрөҫ яҙылышын үҙләштереү. Канға морфологик анализ яһау;

-ярҙамсы һүҙҙәрҙе дөрөҫ яҙыу;

-һүҙҙең лексик һәм грамматик мәғәнәләрен аңлау, Күп мәғәнәле, тура һәм күсмә мәғәнәле һүҙҙәрҙе телмәрҙә ҡулланыу.

Синонимдарҙы, антонимдарҙы, омонимдарҙы, нығынған һүҙбәйләнештәрҙе телмәрҙә ҡулланыу;

- бәйләнешле текст төҙөү. Текст буйынса план төҙөү. Текстың йөкмәткеһен һөйләү. Инша, изложение яҙыу;
- фәнни тексты уҡыу һәм аңлау (өлөштәрен билдәләү, һәр өлөшкә исем ҡушыу, һорауҙар биреү);
- тыңлаған текстың темаһын билдәләү;
- хикәйәләү тибындағы ентекле изложение яҙыу (90-100 һүҙ), тейешле әҙерлектән һуң тәҡдим ителгән темаға инша яҙыу;
- телмәр этикетын үҙләштереү һәм ғәмәлдә ҡулланыу.

Фонетика һәм графика

Башланғыс класты тамамлаусы уҡыусы түбәндәге компетентлыҡҡа эйә була:

-өндәрҙе һәм хәрефтәрҙе айырыу;

-өндәргә характеристика биреү:һуҙынҡылар (нәҙек һәм ҡалын, баҫымлы һәм баҫымһыҙ); тартынҡылар (яңғырау һәм һаңғырау, парлы һәм парһыҙ);

-башҡорт алфавитында хәрефтәрҙең урынлашыу тәртибен һәм уның әһәмиәтен үҙләштереү (һүҙҙәрҙе билдәле тәртипкә килтереү, алфавит ярҙамында кәрәкле мәғлүмәт эҙләү һ. б.).

Башланғыс класты тамамлаусы уҡыусы бирелгән схема буйынса өн-хәреф
анализын эшләргә өйрәнеү һәм уның дөрөҫ булыу-булмауын тикшереү мөмкинселегенә эйә булырға тейеш.

Орфоэпия

Уҡыусы өйрәнергә мөмкинселек ала:

-башҡорт теленең нормаларын үтәп уҡыу һәм һөйләү, әңгәмәселәренең телмәрендә был нормаларҙың үтәлешен баһалау (программала бирелгән күләм кимәлендә);

-белмәгән осраҡта һүҙлектән йәки дәреслектән дөрөҫ әйтелеш нормаларын үҙ аллы табыу йәки уҡытыусыға мөрәжәғәт итеү.

Һүҙ составы

Башланғыс класты тамамлаусы уҡыусы түбәндәге компетентлыҡҡа эйә була:

-үҙгәрмәүсе һәм үҙгәреүсе һүҙҙәрҙе айырыу;

-тамырҙаш һүҙҙәрҙе һәм һүҙ формаларын таныу;

-һүҙҙәрҙә тамыр, яһаусы һәм үҙгәртеүсе ялғауҙарҙы табыу.

Башланғыс класты тамамлаусы уҡыусы һүҙҙәрҙе составы буйынса тикшерә белергә, анализ яһарға өйрәнеү мөмкинселегенә эйә була.

Лексика

Башланғыс класты тамамлаусы уҡыусы түбәндәге компетентлыҡҡа эйә бу

лырға тейеш:

-һүҙҙең мәғәнәһен дөрөҫләү, кәрәк булған һүҙҙе айырып алыу;

-һүҙҙең мәғәнәһен текст буйынса йәки аңлатмалы һүҙлек буйынса дөрөҫләү

Уҡыусы өйрәнергә мөмкинселек ала:

-бер төрлөлөктән азат булыу маҡсатында тейешле синонимдарҙы табыу һәм ҡулланыу;

-сағыштырыу һәм теүәл характеристика биреү өсөн антонимдар ҡулланыу;

-текстағы телмәрҙә ҡулланылған тура һәм күсмә мәғәнәле һүҙҙәрҙе таныу;

- ябай фразеологик берәмектәрҙең мәғәнәһен аңлау һәм уларҙы телмәрҙә ҡулланыу;

-һүҙҙәрҙе урынлы йәки урынһыҙҡулланыуҙы баһалай белеү;

-аралашыу мәсьәләһен урынлы хәл итеү маҡсатында тәҡдим ителгән һүҙҙәрҙең тейешлеһен һайлал алыу.

Морфология

Башланғыс класты тамамлаусы уҡыусы түбәндәге компетентлыҡҡа эйә булырға тейеш:

-исемдең һанын, затын, килешен, һөйләмдәге урынын билдәләү, исемдәргә морфологик анализ яһау;

-сифаттарҙың төрөн, дәрәжәһен билдәләү, уларға морфологик анализ яһау;

-ҡылымдың грамматик билдәләрен: һөйкәлешен, заманын, затын билдәләү, морфологик анализ яһау;

-рәүештәрҙең грамматик билдәләрен таныу: үҙгәрмәүсе һүҙ төркөмөн,төрөн, дәрәжәһен белеү;
-алмаштарҙың грамматик билдәләрен таныу: һанын, затын;
-һандарҙың грамматик билдәләрен белеү: төрөн, төркөмсәләрен һ. б.

Башҡорт телен өйрәнеү һөҙөмтәһенең бер йүнәлеше булып башланғыс класс уҡыусылары тарафынан рухи ҡиммәттәрҙең системаһын төшөнөү һәм үҙләштереү тора. Башланғыс кластарҙа әсә теле дәрестәрендә түбәндәгерухи ҡиммәттәргә иғтибар бүлеү мотлаҡ. Изгелек ҡиммәте - үҙеңде һанап бөтөргөһөҙ бәйләнештәр-ҙән торған донъяның бер өлөшө итеп тойоу, кешеләрҙең тел ярҙамында бер-береһе менән бәйләнеше әҙәплелекте таныуға нигеҙлнеуен аңлау. Аралашыу ҡиммәте - аралашыуҙы йәмғиәттең, мәҙәниәттең әһәмиәтле бер өлөшө итеп таныу.Матурлыҡ (гармония) ҡиммәте — башҡорт теленең матур, яғымлы халыҡ байлығы булыуын аңлап уҙләштереү. Хеҙмәт һәм ижад ҡиммәте - хеҙмәт кешелек йәшәйешенең төп шарты, халәте булыуын ҡабул итеү. Хеҙмәткә һөйөү тәрбиәләүҙә уҡыу эшмәкәрлегенең әһәмиәте ҙур. Уҡыу эшмәкәрлеге барышында ойошҡанлыҡҡа, үҙаллылыҡҡа, яуаплылыҡҡа, хеҙмәтте һөйөргә өйрәнергә мөмкин икәнлеген аңлау. Илһөйәрлек ҡиммәте - үҙ телеңде һәм халҡыңды хөрмәт итеү, халыҡтың йолаларын, ғөрөф-ғәҙәттәрен өйрәнеү, ғаилә, ил алдында бәләкәйҙән үк яуаплы булыуҙы тойоп үҫеү. Кешелеклелек ҡиммәте - үҙең һәм башҡалар өсөн яуаплылыҡ тойон үҫеү, кешенең йәшәү урыны булған тәбиғәтте һаҡлау кәрәклеген аңлау.

Башҡорт телен үҙләштереүҙең шәхси, метапредмет һәм предмет һөҙөмтәләре

Яңы стандарттарға ярашлы уҡыу сифатын өйрәнгәндә, йәғни тикшереү процесында, түбәндәге һөҙөмтәләр күҙаллана:шәхси үҫеш кимәле;метапредмет кимәле;предмет буйынса белем кимәле.

Шәхси үҫеш кимәле.

Баланы шәхес итеп үҫтереү, кешелек сифаттарын тәрбиәләү. Уны үҙ аллы үҫешкә, камиллашыу оҫталығына өйрәтеү. һөҙөмтәлә уҡымышлы, үҙ еренең, иленең, халҡының ҡиммәттәренә төшөнгән, уны һанлаған һәм һаҡлаған, яҡлаған социум итеп формалаштырыуға башланғыс нигеҙ һалыу.

Метапредмет кимәле.

Универсаль эш төрҙәренә өйрәтеү: танып белеү, ойоштороу һәм коммуникатив эшмәкәрлек, йәғни баланы үҙ аллы уҡырға, белем алырға өйрәтеү.Шәхси эшмәкәрлек баланы уҡымышлы һәм аңлы шәхес итеп үҫтереү. Эшмәкәрлекте уның тормош һәм кешелеклелек

ҡиммәттәрен, әхлаҡи һәм мораль нормаларҙы аңлап ҡабулитеүеп, әйләнә- тирәләге күренештәргә һәм ваҡиғаларға шәхси ҡарашын формалаштырыуға йүнәлтеү.

Ойоштороу эшмәкәрлеге танып белеү процесы менән идара итеүҙе күҙ уңында тота: эшмәкәрлекте күҙаллау, планлаштырыу, башҡарыу, тикшереү, үҙгәрештәр индереү һәм баһалауҙы үҙ эсенә ала.

Танып белеү эшмәкәрлеге тейешле мәғлүмәтте эҙләп табыу һәм анализлауҙы, проблемаларҙы хәл итеү юлдарын эҙләүҙе һәм ҡулланыуҙы тәьмин итә.

Аралашыу эшмәкәрлеге белем алыу процесында аралашырға өйрәнеүҙе ойоштороу ға йүнәлтелгән. Ул башҡа кешеләрҙе тыңлай белеү һәм аңлауҙы, мәғлүмәтте теүәл тапшырыуҙы үҙ эсенә ала.

Предмет кимәле.

Уҡыу предметын өйрәнеүҙә яңы белем үҙләштереү, уны эшкәртеү һәм ҡулланыу өлкәһендә тейешле тәжрибә туплау.

4-се класс аҙағына уҡыусының әҙерлек кимәленә талаптар

Уҡыусы

- өйрәнелгән орфограммаларҙы эсенә алған 60-70 һүҙҙән торған тексты грамоталы яҙа белергә;
- һүҙҙе яһалышы һәм һүҙ төркөмдәре буйынса тикшерә белергә ( исемдең һанын, килешен, эйәлек затын; ҡылымдың һанын, заманын һәм затын; сифаттың дәрәжәһен атай белергә);
- 70-80 һүҙлек текст буйынса өйрәнеү изложениеһы; тирә-яҡтағы объектарҙы һүрәтләп, тәбиғәт күренештәрен, хәл-ваҡиғаларҙы эҙмә-эҙлекле бәйән итеп, хикәйә (текст) төҙөп яҙа белергә;
- мәҙәниәтле аралашыу оҫталығына, телмәр этикетына эйә булырға; аралашҡанда урынлы ваҡытта ғәфү үтенә, рәхмәт әйтә белергә;

4-се класты тамамлаған уҡыусының белем һәм уҡыу күнекмәләренә ҡуйылған талаптар

Уҡыусы:

- әҙәби һөйләү нормаларын күҙәтеп, йылдан-йыл *аңлы, дөрөҫ, тасуири* (пауза, логик баҫым, тон, темпты күҙәтеү) *уҡый белергә*;
- әҫәрҙе *эстән аңлы уҡый белергә* (уҡыу тиҙлеге иҫәпкә алынмай);
- китаптың өлөштәрен, йәғни *титул битен, йөкмәткеһен, инеш һүҙен, йомғаҡ һүҙен табыу; һылтанмаһын, аннотацияһын айыра белергә;*

- үҙ аллы төҙөлгән планға таянып, әҫәрҙең йөкмәткеһен ентекләп, ҡыҫҡартып йәки һайлап*, ижади һөйләү күнекмәһенә эйә булырға;*
- уҡыған әҫәрҙең *темаһын* һәм *төп фекерен билдәләргә*;
- уҡылған әҫәрҙең *йөкмәткеһен һөйләргә*; әҫәрҙең *исемен, авторынбелергә*; авторҙың *уй-фекерен асыҡларға*;
- уҡылған әҫәрҙең йөкмәткеһен тулы, ҡыҫҡартып, һайлап һәм *ижади һөйләү күнекмәһенә эйәбулырға* (1-5 бит);
- уҡылған әҫәрҙе мәғәнәүи яҡтан *тамамланған өлөштәргә үҙ аллы бүлергә*, улар араһынан *төпфекерҙе белдергәнен таба белергә*; хикәйәнең, мәҡәләнең *планын төҙөргә*;
- уҡылған текстың йөкмәткеһенә нигеҙләнеп, *ҡыҫҡа хикәйәләр төҙөргә*, яҙырға, *ижади эштәрбашҡарырға*, автор ҡарашынан сығып, уның *төп геройына баһа бирә белергә*;
- әҫәрҙәге хәл-ваҡиғаларға, күренештәргә уҡыусының шәхси *уй-фекерен, карашын белергә*;
- әҫәрҙәге геройҙарҙың ҡылығын, холҡон, тәртибен, тойғоһон, *уй-фекерен аңларға*, уларҙы бер-береһе менән сағыштырырға, үҙ мөнәсәбәтеңде белдерергә, *ҡылыҡһырлама төҙөй белергә*;
- шиғырҙарҙы, ауыҙ-тел ижады өлгөләрен тасуири, *яттан һөйләй белергә*;
- бирелгән тема буйынса тасуирлау һәм фараз итеү элементтарын индереп*, телдән хикәйәләртөҙөй белергә*;
- фольклор әҫәрҙәренә *миҫалдар килтерә белергә* (әкиәттәр, йомаҡтар, мәҡәлдәр);
- әҙәби әҫәрҙең, халыҡ ижадының ҡайһы бер жанрҙарының (хикәйә, шиғыр, мәҫәл, әкиәт, йыр, мәҡәл, йомаҡ, көләмәс, һынамыш) һәм уларҙың үҙенсәлектәрен *ғәмәли айыра белергә*;
- төрлө тематикаға уҡылған әҫәрҙәргә *миҫалдар килтерә белергә.*

## II. БАШҠОРТ ТЕЛЕ ПРЕДМЕТЫНЫҢ ЙӨКМӘТКЕҺЕ

### 1 класс

Телмәр эшмәкәрлеге.Телмәр тураһында төшөнсә.Һөйләү телмәре һәм яҙыу телмәре; телмәрҙең ғәмәли ҡулланышы: мәғлүмәт биреү, аралашыу, мөнәсәбәт ҡороу.
*Тыңлау.* Әйткәнде, һөйләгәнде ишетеү, тыңлау һәм унан тейешле мәғлүмәтте айырып ала белеү. Һөйләнгән текстан төп фекерҙе аныҡлау. Кәрәкле уҡыу материалын иғтибарлы тыңлау, унда әйтелгәнгә ярашлы эш итеү.

*Уҡыу.* Хәреф таныу. Тәү башлап уҡып өйрәнеү. Һүҙҙәр, Һөйләмдәр, текст уҡыу. Аңлы уҡыу. Тасуири уҡыу. Уҡыу универсаль эш алымы, мәғлүмәт алыу ысулы.
*Һөйләү.* Аралашыу маҡсатына ярашлы итеп тел сараларын, формаларын (диалог, монолог, дискуссия) һайлау. Үҙ–ара һөйләшеү (диалог) ҡороу һәләтен камиллаштырыу.
Телмәр мәҙәниәте. Бер-береңә өндәшеү, һөйләшеү үҙенсәлектәре: уҡытыусы, класташтар, яҡын туғандар, таныш булмаған кешеләр менән; һөйләшеү урыны, ваҡыты менән бәйле ситуацияларҙа аралашыу. Телмәрҙең йөкмәткеһе һәм формаһы.
Телмәр ситуациялары: хәбәр итеү (иғлан), өндәшеү, саҡырыу, Һорау, үтенеү, бәхәс, әңгәмә (диалог) һ.б. Тел саралары: баҫым, тон, пауза, тауыш көсө, тауыш тембры, мимика, ишара.Әңгәмәсе менән аралашыу уңышлы булһын өсөн шарттар булдырыу, этикет ҡағиҙәләрен үтәү: кешенең әйткәндәрен хуплау, уның фекерен, тәҡдимдәрен иғтибар менән бүлдермәй тыңлау, ҡәтғи рәүештә уның әйткәненә ҡаршы сыҡмай – ҡабул итеү һәм үҙенең уйлағандарын бик итәғәтле итеп ҡыҫҡа ғына әйтеп биреү һ.б.; мәҙәниле аралашыу ҡағиҙәләрен үҙләштереү. Телдең орфоэпик формалары (термин ҡулланмайынса – ҡайһы бер һүҙҙәрҙең әйтелеше).

*Яҙыу.* Хәрефтәрҙе яҙыу,һүҙҙә уларҙы бер – береһе менән дөрөҫ тоташтырыу; һүҙ һәм һөйләмдәрҙе бирелгән текстан дөрөҫ итеп күсереп яҙыу, шулай уҡ әйттереп яҙҙырғанда тейешле каллиграфия нормаларын үтәү; ишеткән телмәрҙе,уҡылған тексты һүҙмә-һүҙ йәки ҡыҫҡартып яҙыу; унан тейешле мәғлүмәтте генә һайлап алып яҙма рәүештә теркәү; бәләкәй генә текстар (иғлан, хат, ҡотлау, әкиәт, хикәйә һ.б.) төҙөү. Яҙма телмәр саралары. Әҫәр жанрҙары: әкиәт, хикәйә, шиғыр, йыр, мәҡәл (әйтем), йомаҡ, тиҙәйткес, әйтеш, һанашмаҡ һ.б. Уларҙы яҙыу, һөйләү һәм уҡыу.
Шиғыр. Уның исеме, авторы, геройҙары. Уны һөйләү, уҡыу үҙенсәлектәре. Халыҡ һәм автор әкиәттәре.
Яҙма телмәрҙе тыуҙырыу. Уны уҡыу һәм тыңлау. Яҙма телмәрҙә ҡапма – ҡаршы мәғәнәле (антонимдар), бер үк мәғәнәне аңлатҡан һүҙҙәр (синонимдар).
Һүҙ тураһында башланғыс төшөнсәләр. Предмет һәм һүҙ.
Һүҙҙең исем атау функцияһы. Уның телмәрҙәге әһәмиәте. Кеше исеме, телмәрҙәге әһәмиәте. Кеше исемен, фамилияһын белдергән һүҙҙәр.
Предметтың хәрәкәтен белдергән һүҙҙәр.Һүҙбәйләнеш. Уларҙы график тамғалау.
Предметтың билдәһен белдергән һүҙҙәр. Һүҙбәйләнеш. График тамғалау.

Һөйләм. Уның схемаһы. Һөйләм башы, аҙағы һәм уның аҙағында тыныш билдәләре (нөктә, һорау, өндәү). Йыйнаҡ һәм киңәйтелгән һөйләмдәр. Һөйләмде тулыландырыу, һүҙ өҫтәү.

Текст. Унын мәғәнәһе, төп фекер. Уны тыңлау, һөйләү.
Ярҙамсы һүҙҙәр. Уларҙың һөйләмдәге әһәмиәте.
Һүҙ һәм өн. Өн тураһында төшөнсә. Һүҙҙе әйтеү, тыңлау, тамғалау. Һүҙҙең өн моделе.
Һуҙынҡы, тартынҡы өндәр. Нәҙек, ҡалын өндәр. Яңғырау, һаңғырау тартынҡы өндәр.
Ижек. Баҫым. Һөйләү, һөйләшеү, аралашыу мәҙәниәте.
Хәреф. Хәреф - өндөң тамғаһы. Алфавит. Алфавит хәрефтәрен өйрәнеү. Уны ҡулланыу мөмкинселектәре.
«Башҡорт теле» буйынса талаптар:
Телмәр эшмәкәрлеге.
Телмәрҙе тыңлау, ишетеү, аңлау.
Кешенең өндәшеүен тыңлау, төшөнөү, ситуацияға ярашлы ҡабул итеү һәм эш итеү.
Уҡыу. Уҡыу оҫталығын шымартыу. Аңлы, шыма уҡыу. Тасуири уҡыу. Уҡыу күнекмәһен мәғлүмәт, белеем алыу сығанағы итеп ҡулланыу.
Һөйләү телмәрен белем алыу сараһы итеп ҡуллана белеү. Аралашыу оҫталығы башланғысын артабан үҫтереү.
Телмәр этикетын өйрәнеүҙе дауам итеү. Һөйләмде дөрөҫ төҙөп һөйләшеү. Һөйләмде дөрөҫ интонация менән, таҙа, дөрөҫ итеп әйтеү. Ниндәйҙер предмет,күренеш, хәл – ваҡиғаға ярашлы мәғлүмәт алыу маҡсатында һорау һөйләм төҙөргә өйрәнеү. Уны әңгәмәсегә биреп, тыңлап анализлау.
Яҙма телмәр. Бәйләнешле яҙма телмәр төҙөү оҫталығына өйрәнеү өлкәһендәге башланғыс күнекмәләрҙе үҫтереү.
Һөйләм һәм текст төҙөлөшө. Һөйләм төҙөү. Фәнни – популяр текст, иғлан, белдермә (записка), ҡотлау һүҙҙәре (открытка) яҙыу. Ҡыҙыл юл, абзац төшөнсәһе.
Синоним, антоним менән танышыу. Һүҙҙең күп мәғәнәлелеге.
Матур яҙыу. Дәрестә 4- 5 минут ваҡытты дөрөҫ каллиграфия менән яҙыуға бағышлау. Юл һәм ҙур хәрефтәрҙең яҙылышына даими күнекмәләр үткәрелә, камиллаштырыла. Һүҙлек һүҙҙәрен яҙыу. Һүҙҙәрҙе, һөйләмдәрҙе тиҙ яҙыу оҫталығын үҙләштереү. Контроль күсереп яҙыу.
II. Тел ғилеме.
Һөйләм. Һүҙҙәр теҙмәһе, йыйылмаһы, мәғәнә. Һүҙбәйләнеш. Һөйләмде сағыштырыу. Һөйләмгә хас үҙенсәлектәр (мәғәнә - фекер, интонация). Әйтелеү маҡсатына ҡарап һөйләм төрҙәрен үҙләштереү: хәбәр, һорау, өндәү. Һөйләмде дөрөҫ яҙыу ҡағиҙәләре: ҙур хәреф, аҙағында тыныш билдәләре (.?!).

Һүҙ. Һүҙ төркөмдәре. Предметтың атамаһын, хәрәкәтен, билдәһен белдергән һүҙҙәр. Һүҙҙең лексик һәм грамматик мәғәнәләре. Үҙ аллы һәм ярҙамсы һүҙҙәр. Уртаҡлыҡ һәм яңғыҙлыҡ предмет атамалары(исемдәр). Яңғыҙлыҡ исемдәрҙе ҙур хәрефтән яҙыу.

Алфавит. Унда хәрефтәр тәртибе. Алфавитты ҡулланыу.

Өн. Хәреф. Һүҙҙең өн структураһы һәм мәғәнәһе араһындағы бәйләнеш. Һуҙынҡы һәм тартынҡы өндәр.

Ижек. Һүҙҙе юлдан – юлға күсереү өсөн ижеккә бүлеү. Нәҙек, ҡалын һуҙынҡылар. Яңғырау һәм һаңғырау тартынҡылар. Һүҙҙәрҙе дөрөҫ яҙып өйрәнеү. Орфограммалар.

2 класс

Фонетика һәм орфоэпия. Өндәр һәм хәрефтәр. Өндәрҙең һуҙынҡыларға һәм тартынҡыларға бүленеше. Ҡалын һәм нәҙек һуҙынҡылар. Яңғырау һәм һаңғырау тартынҡылар. Һүҙҙәрҙә тартынҡыларҙың сиратлашыуы {китап - китабы, ҡалаҡ- ҡалағы). Нәҙек һәм ҡалын һуҙынҡылар. Һүҙҙәргә фонетик анализ.

Һүҙ составы.Һүҙ составы (тамыр һәм ялғауҙар). Тамырҙаш һүҙҙәр. Уларҙың тамыры. Яһаусы һәм үҙгәртеүсе ялғауҙар. Һүҙьяһалыш. Ҡушма һүҙҙәр. Ҡушылып яҙылыусы ҡушма һүҙҙәр. Ҡабатлау юлы менән йәки парлап яһалған ҡушма һүҙҙәр. Ҡушма һүҙҙәрҙең дөрөҫ яҙылышы. Ҡушма һүҙҙәрҙә ҡалын (ъ) һәм нәҙек (ь) айырыу билдәләренең яҙылышы. Һүҙҙәргә составы буйынса анализ. Һүҙ төҙөлөшө. Һүҙҙең тамыры. Тамыр нигеҙле һүҙҙәр. Һүҙ нигеҙе тураһында төшөнсә. Яһалма һәм ҡушма һүҙҙәр. Икенсе класта «Башҡорт теле»н өйрәнеү курсы туған тел аша донъяны танып белеү, белем алыу һәм социаль өлкәлә мәҙәниәле шәхес итеп тәрбиәләү маҡсатын ҡуя. Күрһәтелгән маҡсаттарға ирешеү өсөн түбәндәге ғәмәли мәсьәләләрҙе хәл итергә кәрәк:

- лексика, фонетика, грамматика, синтаксис, орфография, пунктуация, телмәр үҫтереү өлкәһендәге белемдәрҙе, оҫталыҡты артабан нығытыу, киңәйтеү;

- коммуникатив компетентлыҡ: грамоталы яҙыу һәм уҡыу, диалогта ҡатнашыу, монологтар төҙөү һәм һөйләү;

- туған телгә ҡыҙыҡһыныу тәрбиәләү, уны теләп өйрәнеү.

Графика. Хәреф һәм өн. Яя, Ее, Ёё,Ююхәрефле һүҙҙәр. Һүҙҙең өн моделе тамғаланышы. Уларҙың хәреф менән яҙылышы.

График тамғалар: һүҙҙәр араһында ара ҡалдырыу, юлдан юлға күсереү тамғаһы (дефис), ҡыҙыл юл (абзац).

Морфология.Һүҙтөркөмдәре. Предметтың атамаһы. «Кем?» һәм «Нимә?» һорауына яуап биреүсе һүҙҙәр. Уның мәғәнәһе, телмәрҙә ҡулланылышы. Кешенең исем-фамилияһы, хайуан ҡушаматтарын, ер-һыу атамаларын белдереүсе һүҙҙәр.

Предметтың хәрәкәтен белдергән һүҙҙәр. Уларҙың мәғәнәһе. Ни эшләй? (бөгөн, хәҙер,ошо мәл), ни эшләне? (кисә), ни эшләр? Ни эшләйәсәк? (иртәгә, киләсәктә) һорауына яуап биреүсе һүҙҙәр һәм уларҙы телмәрҙә ҡулланыу (заман терминын ҡулланмаҫҡа).

Предметтың билдәһен белдергән һүҙҙәр. Уларҙың мәғәнәһе. «Ниндәй?»һорауына яуап биреүсе һүҙҙәр.

Ярҙамсы һүҙҙәр: *һәм, менән; да-дә, ҙа-ҙә, ла-лә, та-тә,ғына-генә,ҡына-кенә.* Уларҙың айырым торғанда мәғәнә аңлатмауы. Ярҙамсы һүҙҙәрҙең телмәрҙә ҡулланылышы.

Һүҙъяһалыш.Тамырҙаш һүҙҙәрҙе уҡыу, яҙыу («тамыр», «ялғау» төшөнсәһе (термины) бирелмәй).

Синтаксис.Һөйләм,һүҙбәйләнеш, һүҙ (уларҙың оҡшашлығы, айырмаһы). Һөйләмде әйтеү маҡсаты. Һөйләмдә интонация. Хәбәр һөйләм.Һорау һөйләм. Өндәү һөйләм. Һөйләмдең баш киҫәктәре. Эйә, хәбәр. Эйәрсән киҫәктәр.

Орфография һәм пунктуация. Дөрөҫ яҙылыш ҡағиҙәләрен өйрәнеү һәм ғәмәли ҡулланыу.Баш хәреф. Һөйләм башы. Кешенең исем-фамилиялары. Хайуан ҡушаматтары. Ер-һыу атамалары. Ике кешенең һөйләшеүен диалог формаһында яҙыу. Хәбәр, һорау, өндәү һөйләмдәр аҙағында тыныш билдәләре. Уу-Үү,Оо-Өө, Ээ,Ыы хәрефле һүҙҙәр. Ике өндө белдергән бер хәрефле (Яя, Ее, Ёё,Юю). Һүҙ башында [уы],[үэ]өндәре (в хәрефе). *Йә, йө, йү, йе , йо, йы* ҡушымсалы һүҙҙәр.

Телмәр үҫтереү. Аралашыу ситуацияһы. Уға ярашлы һөйләшеү ҡороу. Текст. Тексты таныу. Тексттың исеме, уның һөйләмдәренең мәғәнәүи бәйләнеше. Текст абзацтары һәм уларҙың мәғәнәүи эҙмә-эҙлеклеге. Текст төҙөү. Диалог (әңгәмә, бәхәс). Монолог (үҙ аллы һөйләнеү, сығыш яһау, иғлан эшләү, доклад). Аралашыу этикеты (сәләм биреү, хушлашыу, ғәфү үтенеү, рәхмәт белдереү, үтенес менән өндәшеү).

Универсаль уҡыу эш төрҙәренә өйрәнеү. Үҙ аллы белем алыу оҫталығына өйрәнеү. Уҡыу эшмәкәрлеге (маҡсатты күҙаллау, уҡыу материалына ҡыҙыҡһыныу, эште планлаштырыу, уҡыу мәсьәләһе, эҙләнеү эше, рефлексия, контроль). Уҡыу диалогы. Аралашыу мәҙәниәте.

3 класс

Фонетика һәм орфоэпия. Өндәр һәм хәрефтәр. Өндәрҙең һуҙынҡыларға һәм тартынҡыларға бүленеше. Ҡалын һәм нәҙек һуҙынҡылар. Яңғырау һәм һаңғырау тартынҡылар. Һүҙҙәрҙә тартынҡыларҙың сиратлашыуы *{китап - китабы, ҡалаҡ- ҡалағы).* Нәҙек һәм ҡалын һуҙынҡылар. Һүҙҙәргә фонетик анализ.

Һүҙ составы.Һүҙ составы (тамыр һәм ялғауҙар). Тамырҙаш һүҙҙәр. Уларҙың тамыры. Яһаусы һәм үҙгәртеүсе ялғауҙар. Һүҙьяһалыш. Ҡушма һүҙҙәр. Ҡушылып яҙылыусы ҡушма һүҙҙәр. Ҡабатлау юлы менән йәки парлап яһалған ҡушма һүҙҙәр. Ҡушма һүҙҙәрҙең дөрөҫ яҙылышы. Ҡушма һүҙҙәрҙә ҡалын (ъ) һәм нәҙек (ь) айырыу билдәләренең яҙылышы. Һүҙҙәргә составы буйынса анализ. Һүҙ төҙөлөшө. Һүҙҙең тамыры. Тамыр нигеҙле һүҙҙәр. Һүҙ нигеҙе тураһында төшөнсә. Яһалма һәм ҡушма һүҙҙәр. Ялғауҙар.

Орфография һәм пунктуация. Ялғауҙарҙың дөрөҫ яҙылышы. Ялғау ҡушылғанда бер иш тартынҡыларҙың килеп сығышы. Тамыр һүҙҙәрҙәге о-ө, ы-е хәрефтәренең ялғау ҡушҡанда ла һаҡланыуы. О-ө, ы-е хәрефтәренең тамыр һүҙҙәрҙә яҙылмау осраҡтары *(тупраҡ, япрағы).* Нәҙеклек билдәһенә бөткән һүҙҙәрҙә ялғауҙарҙың яҙылышы. Морфология. Үҙ аллы һүҙ төркемдәре. Ярҙамсы һүҙҙәр.

Предмет атамаһы. Уны һөйләмдә ҡулланыу. Исемдең һорауҙары. Яңғыҙлыҡ исемдәр. Кешенең исем-фамилияһының, хайуан ҡушаматтарының, ер-һыу атамаларының, китап һәм газета-журнал исемдәренең ҙур хәреф менән яҙылышы.Билдәне белдергән һүҙҙәр. Уларҙың исем алдынан килеүе, телмәрҙәге әһәмиәте.Хәрәкәтте белдереүсе һүҙҙәр. Һөйләмдә уларҙы таныу, дөрөҫ һорау ҡуйыу. Был һүҙҙәрҙең һөйләмдә хәбәр ролен үтәүе. Ярҙамсы һүҙҙәр. Ярҙамсы һүҙҙәрҙең дөрөҫ яҙылышы.

Синтаксис. Һүҙҙәрҙе, һүҙбәйләнештәрҙе, һөйләмдәрҙе таныу, уларҙың оҡшаш һәм айырмалы яҡтары. һөйләмде һүҙбәйләнештәргә тарҡатыу. Һөйләмдә һүҙҙәр тәртибе. һөйләү маҡсатына ҡарап, һөйләмде өс төргә бүлеү: хәбәр, һорау һәм өндәү. Һөйләмдең баш һәм эйәрсән киҫәктәре. Һөйләмдең тиң киҫәктәре. Һөйләмгә синтаксик анализ.

Лексика. Һүҙҙәрҙең лексик һәм грамматик мәғәнәһе. Тура һәм күсмә мәғәнәле һүҙҙәр. Синонимдар, антонимдар, омонимдар. Нығынған һүҙбәйләнештәрҙең мәғәнәһен аңлатыу, улар менән һөйләмдәр төҙөү.

Телмәр һәм уның төрҙәре. Һөйләү телмәре. Диалог. Әңгәмәсе менән диалог ҡороу. Аралашыу оҫталығын шымартыу. Монолог. Уны һөйләү оҫталығы (логик эҙмә-эҙлелек һәм тасуирилыҡ). Эске телмәр.

Хикәйә. Әкиәт. Шиғыр. Тексты логик яҡтан тамамланған өлөштәргә бүлеү. Уларға исем ҡушыу (план). Абзац. Ҡыҙыл юл. Бәләкәй күләмле хикәйәләр (текст) ижад итеү. Тексҡа ҡарата ҡыҫҡа баһалама яҙыу. Әкиәт. Әкиәт ижад итеү. Шиғыр төҙөлөшөн өйрәнеү. Шиғырҙы күсереп яҙыу үҙенсәлектәре.

Телмәр үҫтереү. Телмәр мәҙәниәте. Темаға ярашлы тәбиғәт күренештәре, тормош-көнкүреш, ҡыҙыҡлы хәлдәр тураһында ҡыҫҡа текст төҙөү. Бирелгән нигеҙ һүҙҙәр ярҙамында текст төҙөү.

4 класс

Фонетика һәм орфоэпия. Өн һәм хәреф. Ҡайһы бер өндәрҙең үҙенсәлекле әйтелеше. Ижек, баҫым. Һуҙынҡы һәм тартынҡы өндәр. Нәҙек һәм ҡалын һуҙынҡылар. Парлы һәм парһыҙ, яңғырау һәм һаңғырау тартынҡылар. Ьүҙгә тулы фонетик анализ яһау.

Һүҙ составы. Ьүҙҙәрҙең составы: тамыр һәм ялғау. Тамырҙаш һүҙҙәр. Яһаусы һәм үҙгәртеүсе ялғауҙар. Һүҙьяһалыш. Һүҙ составы буйынса анализ.

Орфография һәм пунктуация. Башҡорт теле орфограммалары тураһында белемдәрҙе системаға һалыу. Тыныш билдәләрен дөрөҫҡуйып, хатаһыҙ күсереп яҙыу, диктант, изложение, инша яҙыу. Төрлө тикшереү эштәрен үтәргә өйрәнеү.

Синтаксис. Һүҙ, һүҙбәйләнеш һәм һөйләм. Уларҙың оҡшаш һәм айырмалы яҡтары. һөйләү маҡсаты буйынса һөйләмдәрҙе хәбәр, һорау, өндәү һөйләмдәргә айырыу, уларҙы дөрөҫ интонация менән уҡыу һәм тейешле тыныш бил

дәләрен ҡуйып яҙыу. Һөйләмдең баш һәм эйәрсән киҫәктәре. Эйәрсән киҫәктәр: аныҡлаусы, тултырыусы, хәл. Тарҡау һәм йыйнаҡ һөйләмдәр. Һөйләмдең тиң киҫәктәре. Ябай һөйләмгә синтаксик анализ.

Морфология. Һүҙ төркөмдәре. Үҙ аллы һүҙ төркөмдәре. Ярҙамсы һүҙҙәр.

Исем. Исемдәрҙең йәнле һәм йәнһеҙ предметтарҙы атау функцияһы. Исемдең һорауҙары. Уртаҡлыҡ һәм яңғыҙлыҡ исемдәр. Исемдәрҙең һан менән үҙгәреше: берлек һәм күплек һаны, уларҙың күрһәткестәре. Төрлө килештә килгән исем- дәрҙең һөйләмдәге функцияһы. Исемдәрҙең эйәлек заты менән үҙгәреше. Исемдәрҙең килеш менән үҙгәреше. Уның мәғәнәһе һәм белдерелеү сараһы. Килеш һорауҙары. Ҡалын һәм нәҙек килеш ялғауҙары. Рус теленән ингән һүҙҙәрҙең килеш менән үҙгәреше.Исемдәрҙең яһалыш төрҙәре (тамыр, яһалма, ҡушма, парлы). Исемдәргә морфологик анализ.

Алмаш. Алмаштарҙың телмәрҙәге функцияһы. Алмаш төркөмсәләре. Зат алмаштары. Эйәлек заты алмаштары.Һорау һәм күрһәтеү алмаштары. Алмаштарҙың килеш менән үҙгәреше. Алмашҡа морфологик анализ.

Сифат. Тамыр һәм яһалма сифаттар. Сифаттарҙың үҙгәреше. Төп һәм шартлы сифаттар. Сифат дәрәжәләре. Сифатҡа морфологик анализ.

Ҡылым. Ҡылымдарҙың яһалышы. Тамыр, яһалма, ҡушма ҡылымдар. Ҡылымдарҙың үҙгәреше (заман, зат, һан). Ҡылымдарҙың барлыҡ һәм юҡлыҡ формалары.

Ҡылымдарҙың үткән заманы. Уларҙың зат һәм һан менән үҙгәреше, барлыҡ-юҡлыҡ, шаһитлы-шаһитһыҙ формалары.

Ҡылымдарҙың хәҙерге заманы. Уларҙың зат һәм һан менән үҙгәреше, барлыҡ-юҡлыҡ формалары.

Ҡылымдарҙың киләсәк заманы. Киләсәк заман ҡылымдарының ике формаһы. Уларҙың зат һәм һан менән үҙгәреше, барлыҡ-юҡлыҡ формалары.

Ҡылымдарҙың шарт һәм теләк һөйкәлештәре. Ҡылымға морфологик анализ.

Рәүеш. Рәүештәрҙең яһалышы. Рәүеш төркөмсәләре. Рәүеш менән сифаттарҙың оҡшашлығы һәм айырмаһы. Рәүешкә морфологик анализ.

Һан. Ябай һәм ҡушма һандар. Һан төркөмсәләре. Һандарҙың дөрөҫ яҙылышы. Һанға морфологик анализ.

Лексика, һүҙҙең лексик һәм грамматик мәғәнәләре. Һүҙҙең күп мәғәнәлелеге. Тура һәм күсмә мәғәнәле һүҙҙәр. Мәғәнәләре менән бер үк төрлө булған йәки бер-береһенән мәғәнә төҫмөрҙәре менән айырыла торған һүҙҙәр - синонимдар. Антонимдар. Омонимдар. Нығынған һүҙбәйләнештәр. Уларҙы телмәрҙә ҡулланыу.

Телмәр үҫтереү. Бәйләнешле телмәр. Текст. Уның мәғәнәүи өлөштәре. Абзац. Ҡыҙыл юл. Идея-тематик йөкмәтке. Текст буйынса план төҙөү. Тексттың йөкмәткеһен һөйләү. Инша, изложение яҙыу.

Телмәр этикеты.

Ярҙамсы һүҙҙәр. Ярҙамсы һүҙҙәрҙең дөрөҫ яҙылышы

# III. ТЕМАТИК ПЛАН

## 1 класс

| № | Тема | Сәғәттәр һаны |
|---|---|---|
| 1 | Хәреф өйрәнеүгә тиклемге осор | 9 |
| 2 | Хәреф өйрәнеү осоро | 36 |
| 3 | Фонетика. Өн һәм хәреф | 5 |
| 4 | Яңғыҙлыҡ исемдәр. | 3 |
| 5 | Һөйләм | 2 |
| 6 | О-ө, у-ү,э хәрефле һүҙҙәр | 3 |
| 7 | Ике өндө белдергән һүҙҙәр | 3 |
| 8 | Морфология | 5 |
| | Бөтәһе | 66 |

## 2 класс

| № | Тема исеме | Сәғәт |
|---|---|---|
| 1. | Ҙур хәреф. | 12 |
| 2. | Диалог. Үҙ-ара һөйләшеү. | 18 |
| 3. | Һөйләм төрҙәре. | 17 |
| 4. | Ҡалын һәм нәҙек әйтелешле һүҙҙәр | 4 |
| 5. | Һүҙҙәрҙең дөрөҫ яҙылышы. | 35 |
| 6. | Предметтың атамаһын белдергән һүҙҙәр. | 6 |
| 7. | Һөйләмдең тиң киҫәктәре. | 5 |
| 8. | Ярҙамсы һүҙҙәр. | 5 |
| | Бөтәһе | 102 |

3 класс

| № | Тема исеме | Сәғәт |
|---|---|---|
| 1 | Фонетика һәм орфоэпия | 16 |
| 2 | Һүҙ составы | 22 |
| 3 | Орфография һәм пунктуация | 11 |
| 5 | Предмет атамаһы | 9 |
| 8 | Синтаксис. | 4 |
| 9 | Лексика | 4 |
| 10 | Телмәр һәм уның төрҙәре | 7 |
| 11 | Хикәйә. Әкиәт. Шиғыр | 15 |
| 12 | Телмәр үҫтереү. | 11 |
| Бөтәһе | | 102с. |

4 класс

| № | Тема | Сәғәттәр һаны |
|---|---|---|
| 1. | Яңы уҡыу йылы менән! | 2 |
| 2. | Фонетика. Өн һәм хәреф | 6 |
| 3. | Һөйләм. Һөйләмдең баш һәм эйәрсән киҫәктәре | 4 |
| 4. | Морфология. Исем | 10 |
| 5. | Алмаш | 4 |
| 6. | Сифат | 7 |
| 7. | Рәүеш | 5 |
| 8. | Ҡылым | 10 |
| 9. | Һан | 7 |
| 10. | Лексика. Һүҙҙең күп мәғәнәлелеге | 5 |
| 11. | Йыл буйына үтелгәнде ҡабатлау | 8 |
| Бөтәһе | | 68с. |